

eta azkenik Uztaritzeko. Ertorgoko aprendizgoak ere berriz Santa Grazian egin zituen, bikarigokoak bezala; 1903-an Beskoitzerat etorri 21 urterentzat ertor eta azkenik berriz Xuberrorat, Arrokiagarat itzuli, han 1930-an hiltzeko. Izan ditu bere nekeak eta kurutzeak, laidoak eta nahigabeak...

Halere gutarik bakoitzaren zauriak gurekin joaiten dira. Lanak aldiz gelditzen: liturgizalea zen, diosesaren astekariarentzat usu idazten, hori erdaraz egia erran, bainan euskaraz ere predikari ederra, bere talendu ta karraren gatik Euskal-Herriko eliza gehienetan entzun baitute.

Luma ona zuen, Almanaka-ren idazle, irri-solas eta beste. Liburutto bat bada harek egina, oraino ez aspaldi Urruñako elizan eta beste batzuetan irakurriz baliatzen ginuena: "Maiatza edo Mariaren ilabetea". Azkue ta Gavel jaunak Heguyz behartu dira eta ez da harritzeko Euskalzaindiak bere laguntzaile hartua baitzuen.

Bainan ez nuke nahi euskalzain ala euskalzale guzier egun egin ditaken beste laguntza balios bat nik hemen ahan-tzi: erraitekoak erranez geroz ixiltzea bazter guziak elez ase gabe, eta Haritschelhar nere herritar euskalzainari lekua uztea. Engoitik, konprenitzekotz, bakoitzak konprenitua duke: Aiherra dela egun huntan Euskalzaindian sartzen, eta nik bezenbat bederen merezitua duela.

EUSKALTZAINDIKO LANKIDE MAITEAK,

Jean Haritschelhar

Jaun andereak,

Egun bezalako biltzar batek sortzen derauzkit bihotzean bi sendimendu desberdin: lehenak uzten daut gustu kirets bat, heriotza agertzen baitzait eta bereziki euskaltzain zenuaren itxura gogoratzen, ongi baino hobeki ezagutu baitut Lafon jauna; bigarren sendimenduak aldiz zorionez betetzen nau euskaltzain baten ondotik agertzen baita beste euskaltzain bat eta zu izan zarelakotz hautatua ene adixkide eta herritar maitea.

Bi aldiz alegeratzen nau zure sartze hunek eta huna zertako: Aiherran egiten baita, Aihertarren artean. Bozkariatu naiz Challet jaun auzapezak on hartu zuelarik ideia hori, konprenitu baitzuen berehala Aiherra eta Aihertarren eginbide zela beren artzainaren ohoratzea egun xoragarri batean.

Huna beraz Aihertarrak hor, gizon eta emazte, zahar eta gazte, huna beraz Aiherra bildua eta berehala nahi deiet eskerrak bihurtu, bai Aihertarrer eta bai Aiherrari. Mintzatu zirelarik oixtion jaun auzapeza, senditu dut zoin barnaki egiten zin aukun ongi etorria. Herriaren izenean egin duzu eta nik ere orai Aita Villasanteren ondotik eskerrak bihurtzen derauzkitzut bihotz bihotzetik. Bainan Aiherran izanki eta, nola ez aipa Aiherra eta Baigorri-ren arteko lokarriak? Zuen artzainak emaiten daut egun okasionea. Egund berezi hau ez dea denbora berean Baigorriarrek ohoratzen duten eguna? Mezan mintzatzailea bikarrio jenerala, Baigorriarra, euskaltzain berria Aiherrako erretor bainan Baigorriarra sortzez, ni orai mintzo eta Baigorriarra ere naski. Beraz, Baigorri hor dago beste Nafarroa Behereko herri baten bestakari, herri horren goresteko eta anaien arteko besarkadaren emaiteko. Badu denbora Aiherrak eta Baigorrik badituztela har emanak. Eta ez niro nere eginbidea bete ahanzten banu Aihertar eta Baigorriar guziek ezagutu dugun apez bat.

Badu aspaldi; gu biak ttipiak ginen Emile Larre adixkidea, eta bizpa hiru urte goiti beheiti ibili gira katiximan bikario berarekin. "Bihotx" deitzen zuten. Ez nakien orduan zendako. Izen goitia bezalako zer bait naukan izen hori eta ene haur gogoan pentsatzen nuen zinez ederki asmatua zela hain zen ezta, hain zen ona "Bihotx" apeza. Geroxago jakin nuen Ahazparne Bihotxeneko semea zela, bainan frogak ukanikan ere nago beti ene haurreko pentsakeran: sekulan apez batek merezitu balinbazuen izen goiti bat Lagrenade apeza zela eta "Bihotx" zela ongi zoakon eta doakon izena.

Orhoitzapen bat lehenik zor diogu bere alki hutsik utzi duen euskaltzain zenduari. Ez zen René Lafon euskalduna sortzez. Bordeleko inguruetan jaio zen, Mérignac deitu hirian, 1899 ko agorrilaren 4 ean. Ikasle suharra, segitu zituen bere eskolak Bordelen eta hamazazpi urte egin gabe sartu zen *Ecole Normale Supérieure* delako Pariseko eskola nagusi hartan. Filosofiako estudioak egin zituen, 14 eko gerlaren azken

gudukak ere hemeretzi urte zituela eta gerlatik jin-eta irabazi zuen *agrégé de philosophie* deitu titulu ederra.

1921 ean hasten du bere erakasle bizitza. Ez da René Lafon jaunak filosofian hunkitu dituen lehenbiziko ikerketak. Ez gaiten estona beraz linguistikarat jo bazuen Vendryes orduko jakintsun handia solastatu-eta: Kaukaseko mintzairak lehenik eta Vendryes-en kontseilua segituz euskara, segur zelakotz Vendryes euskara zela Kaukaseko mintzairaren ahaide. gaiten estona beraz linguistikarat jo bazuen Vendryes orduko jakintsun handia solastatu-eta: Kaukaseko mintzairak lehenik eta Vendryes-en kontseilua segituz euskara, segur zelakotz Vendryes euskara zela Kaukaseko mintzairaren ahaide.

Hamar urtez, 1926 etik, 1936 artio, pasatu ditu René Lafon-ek bere bakantza guziak Larrainen "üskara" ikasten zuela. Berak erraiten zuen "Ziberotarrak bai goguan, bai bihotzian haitüzko lekhia, amodiozko xokhua edükitzen ziala". Eta segitzen zuen: "Mintzaje hau lekhian berian, bereziki Larrañen, herriko jenten ahoti, sükhaltian, ostatian, elizan, arrabotian, bidian, alhorretan, olhetan ikhasi dü. Eta orai Ziberuaz mintzo nizalarik, Larrañeko, Altzaiko, Atharratzeko adixkideen begitartiak bai hilen bai bizienak agertzen zaizt ene begietarat eta üdüritzen zait haien botzak entzüten tüdala."

Zer atxikimendua berak hautatu zuen mintzairari! Eta segur ez dut urrikirik, duela orai hamabi urte, nere sarrerako mintzaldia egin nuelarik eta hura naukalarik aitatxi gisa erraiten niolarik: "Enetako zira erakasle baino gehiago etsenplu eder eta bihotz altxagarria. Ez enetako bakarrik, bainan denendako ere bai. Euskal Herritik urrun sortua, Pauen zinelarik hartu zinuen euskararen ikasteko xedea. Euskara ikasiz, emaiten deiezu deneri ikusterat ez dela euskara ezin ikasizko hizkuntza; erakusten daukuzu, Jauna, egin dituzun lan balioekin, ederrenetarik bat dela mintzaira hori, maitatu eta maitate baituzu behar bada Éuskaldunek baino gehiago.

Euskaldunek ukan dute sortzez, beren amen bularretan xurgatu dute; zuk aldiz, hautatu duzu, adixkideak hautatzen diren bezala, eta hautatzearekin amodioz maitatu. Euskara ikasiz, euskaradun egin zira, erran nahi baita euskaldun bilakatu."

Hamabi urte pasatu dira eta ez dut hitz horietan hitz bat ere aldatu nahi. Bakarrik nahi nuzke, egun, orduan egiten niozkan laudorioak emendatu. Euskararen ikastea lan ttipia harentzat. Ez zen lana, aldiz zoriona. Gutik hain barnatik ikertu dute gure mintzaira maitea, nola egina zen, XVI garren mendeko hizkuntza aztertuz bere aditzaren sistiman. Hor dira lekuko haren liburu eta artikuluak: *Le système du verbe basque au XVI e siècle* eta Donostiako "*Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*" agertu dituen lanak Detxepare eta Oihenarten obreri buruz. Lafon-i esker ezagutzen dugu orai lehen baino hobeki gure XVI garren mendeko euskara bere euskalkietan. Gramatikari buruz egin dituen ikerketak ez ditaizke konda ainhitz aldizkarietan agertu baitira bereziki "*Bulletin de la Société de linguistique de Paris*"-ean. Haren bibliografia osoa bildu dut eta agertaraziko "*Bulletin du Musée Basque*" delakoan. Bibliografia horrekin euskaltzale eta euskal ikertzale guziek ikusiko dute zer langile porrokatua izan den René Lafon bere bizi guzian.

Baitzakien georgianoa eta euskara, bien arteko lokarriak bilatu ditu, zabalduz beste jakintsunek urratu zituzten bideak. Salamankan agertu dira "*Etudes basques et caucasiques*". Erran gabe doa ez direla denak ados Lafonekin bainan ez zuen hunek sekulan aterik hesten, edozoin borta idekitzen ordea, ibero hizkuntza eta Akitanoen mintzaira aztertuz harri zahar idazkietan. Beti pentsatu du ikerle bakotxak behar zuela bere lana egin erranez zertarat zoan arrabots gutirekin, jakinez ikertzeak ez duela azkenik, besteak etorriko direla gero, asmatu diren gauzen desegiteko edo asmo horietan finkatuz aintzinago joaiteko gizonaren jakitatean.

Iduri zuen azken urte hauetan nahi zituela bildu euskarari buruz zaskienak eta besteeri presentatu. Ingelesez agertu zen lehenik lan hori eta igorri zautalarik konprenitu nuen berehala bazuela balio haundi bat. Galdegin nion hea ez zitaien frantsesez publika eta zonbeit baimen ukan eta agertarazi nuen *Bulletin du Musée Basque* deitu aldizkarian. Irakurto zuelarik lan eder hori Lafitte jaun kalonjeak erran zautan "testamentu" baten itxura zuela; Egia erran bere azken lanetarik bat da, egiazko "ordenia".

Jakintsunaren merezimenduak mundu guzian ezagutuak ziren. Doktorago titulua irabazi ondoan Bordaleko unibersitatean erakatsi du hogoi eta bat urte.

Euskaltzaindian sartu zen 1953 an, euskaltzain oso gisa; 1965 ean *Académie des Inscriptions et belles lettres* deituta-koan hautatu zuten laguntzaile gisa. 1967-an "*Société de linguistique de Paris*" delakoaren buruzagia izendatua izan zen eta Tbilissi, Georgiako hiri nagusiko unibersitateko "*docteur honoris causa*" eraikia, georgianoz egin zuela hango mintzaldia.

Jakintsun haundia beraz eta denbora berean gizona, gizon osoa. Ez zen segur arrabots egiletarik. Ixil ixila bere xokoan zagon bainan mintzatu behar zuelarik ez zuen sekulan hutsegiten. Gizon lañoa eta umila. Bere bizi guzian ez duke gauza haundirik erran besteen kontra. Nik segurik ez dut entzun. Laguntzaren eskaintzeko bazuen beti astia, hain zen zuzena, hain zen ona. Ez zakien ezaren erraiten eta hor nago lekuko. Segitu ditu ene ikermenak hamabi urtez. Orhoituko niz beti nola 1956 an egin niolarik lehen bisita, erran zautala ene zerbitzuko zela. Hitza hitz dio erran zahar batek. Bazakien René Lafon-ek zer zen hitza hitz. Zerbait griña nuelarik ene lanetan aski nion idaztea edo telefonaz deitzea eta berehala emaiten zautan kontseilu edo ahal balinbazuen erantzun bat. Eta haren tokia hartu baitut Bordaleko unibersitatean, ene ganat heldu delarik ikasle edo ikerle bat, René Lafon-en itxura agertzen zait, ikusten dut haren begitarte arraia eta haren boz ezitia entzuten. Etsenplu eder bat daukat aintzinean René Lafon-ekin. Bizian bezala hilik ere nere gidari. Nola ez segi?

—oOo—

Galdera bat egin daukuzu herritar adixkidea. Nundik eta nolaz egin ahal dugun Lafon jaunetik eta zutarako erorikoa. Ez dautzut arraposturik emanen. Badakit zer erantzunen zautun René Lafon-ek berak. Erranen zautun ez zuela harek guk dugun xantza ukan, ikasiz gure mintzaira amaren altzoan. Zion berak hartzen zuela edozoin euskaldun erakasle gisa, euskaldunek dutela ez beharbada liburuek emanikako jakitatea, baina beste kultura bat, herri kultura, balio haundiko jakitatea arbasoen ganik etorria, ait'amek hedatzen dutena haurrak altxatzen dituztelarik: erran zaharrak, bizitzeko manera berezi bat, hitz batez euskaldungoa.

Zuk, beste hanitzek bezala hartu duzu urrundik jinikako kultura hori. Sortu zira Baigorriin 1926 eko urtarrilaren 3 an

Iparla eta Larla mendien arteko Bastida Belarrea deitzen den laborari etxean. Ukan dute merezimendu zure ait'amek, zazpi haurride izan baitzizte, horietarik hiru bizi oraino, gehiena etxean zortzi haurren aita, bertze bat Baionan bainan etxea eginik Baigorri eta zu. Hameka urte artio ibili zira Urdozeko eskolan. Gero sartu zira Uztaritzeko seminario ttipian, bigarren maileko estudioen segitzeko eta urte bat pasatu zinuen Maulen erakasle gisa gazteegi zinela kotz omen seminario haundian sartzeko. Han sarturik apeztu zinen 1951 ean 25 urtetan.

Ahazparnerat bikario bi urte igortzen zituzte, gero Donibane Garazirat, gero Maiorga deitu laborantzako eskolaren idekitzeko. Bainan ez baitzira jarririk dagoen gizona huna nun ziren Urruñan eta han sei urte pasaturik Ahazparnen berriz misionesten etxean. Erraiten ahal de kurritu duzula Frantziako Euskal Herria iparretik hegorat eta iguzki aldetik itsaso alderat, jendea ezagutuz misione denboretan, "berri ona" hedatuz eginbide duzun bezala. 1969 an izendatua zira Aiherrako erretor eta geroztik hemen bizi.

Diozu zuhaurek xoilki zirela euskaldun apez bat. Badea titulu ederragorik nun ez den euskaldun gizon eta emazte. Bainan bi hitz horiek euskaldun eta apez-ek beren eginbideak dauzkate. Ez dauzkitzut erranen apezaren eginbideak bainan diot goraki euskaldun ahula dela euskaltzalea ez dena. Apez euskaltzalearen frogak nasaiki emaiten dituzu. Aski zen entzutea goizeko meza xoragarria, fama haundiko meza Frantzia guzian hedatua izan den meza telebixtaren bitartez. Zendako bada, erradazue, hautatu zuten telebixtako gizonek Aiherrako meza? Senditu baitzuten Aiherrako elizan Aihertarren eta Aiherrako erretoraren egiazko euskaldun arima.

Hemen elizkizunak euskaraz, katixima euskaraz frantse-serat lerratu gabe, herri bat oso euskalduna, artzain euskaldun eta euskaltzale batekin. Hortakotz dugu egun ikusten herri osoa bildua bere artzainaren ohoratzeke. Har dezatela Euskal Herriko apezek zutan etsenplu, izan dadila Baionako eliza gero eta euskaldunagoa, eginbide baitu tokiko eliza izaita bere berezitasunarekin erran nahi baitut bere mintzaira berezia lagunduz, azkartuz eta osoki finkatuz. Berrikitan Bre-tainiako itzulia egin dut eta hango elizetan ikusi ditut Bretoin sainduen itxurak beren tokietan ederki jarririk eta denbora

berean nindagon pentsatuz: nun ote gure elizetan euskaldun sailduak ohoraturik? Nun Iñigo, Gipuzkoako patroin saildua? Ez zuena bihotza aski zabala ohoratua izaiteko hemengo elizetan Nun ere Pantxoa Xabier? Konda ditaizke haren itxurak esku baten erhiekin. Nun ere azkena, Ibarreko semea San Mixel Garikoitz? Aldiz aurkituko dituzue Jeanne d'Arc-en itxurak, gurea balitz bezala, dakigularik bizi zen denboran Lapurtarrak ongi akomeatzen zirela Angelesekin eta gu Baxenabartarrak bizi ginela Nafarroako erresuman. Horiek hola erraiteko nahi balinbadute oraikotu euskaldun elizek behar dutela gero eta gehiago euskaldundu.

Zure euskaltzaletasunaren erakuspeideak ageri dira ere liturgia lanetan bildu zireztelarik Beloken Aita Diharce-ekin zombait apez, heietan aipatu nahi baintuzke Andiazabal, Xarriton, Hiriart Urruty, Etxebarne, Olhagaray, Mixel Idiart, Indart, Guillaume eta Grégoire Eppherre eta barka dezatela, otoi, aipatu ez dituztanak. Hasi zinezten 1964 ean! Zer lan miresgarria orduz geroz!

Aipa dezagun ere kasetarritza. Idazten zinuen "*Gazte*" deitu aldizkarian Algeriako gerla garaian eta dakidanaz *Sokorri* zen orduan zure izen ordea. Behar duta erran zure artikuluak xeheki irakurtu dituela Manu La Sotak eta ederki baliatu bere hiztegiarentzat? Eta hor da ere lekuko *Herria* gure astekari maitea. Badu orai sei urte zure eskuetan dagoe-la eta denek badakite zer lanak erabiltzen dituzun astero. Zer zoriona zuretzat ikustea *Herriaren* berriketariak hor direla egun, zure gatik bilduak, zurekin gogoz eta bihotzez, zure egungo ospatzea *Herria* kasetaren besta baita zure bitartez. Zure kasetalari lana ez dea egiazko euskaltzaletasuna?

Bizpahiru etsenplu hartuz nahi nuke erakutsi zer xede eta helburuak deramazkitzun. *Herria* astekaria dela diozu, eta beraz "gertakarier emaiten duen behakoa dela bere heinean *astiz* eta *itzuli osoa* eginez eman nahi den soa"; astekari girixtinoa dela bainan" euskaldun guzientzat mintzo, nehoi deus kondurik galdegin gabe, bakotxaren errespetu osoan"; astekari euskalduna oroz gainetik eta diozu: "Guretzat euskaldun izaitea ez da euskaldungoaz beti ahobeteka errepikan artzea bainan euskaraz xoil xoil, osoki bizitzen ahal dela erakustea eta halaxe egiten bakotxa laguntzea, denbora berean, alegia deusez, xorta xorta, gure euskaltasunaren amodio kartsu eta

bizi baten pizterat ariz bihotzetan." Eta berriketarier hedatu duzun azken paperean hautatzen dut zatiño bat euskara batuari buruz: "Behar dugula, emeki emeki, zazpi probintzietan berdintsu mintzatzerat ez bada, izkiriaterat ari."

Batasunaren alde zirelakoan Euskaltzaindiaren xedeak betetzen ditutzu, Euskaltzaindia baita gure zazpi probintzietan batasunereko bidean doan egiazko batasuna. Hanitz euskalki bainan hizkuntza literario bat denentzat konpreni errexa, huna zer nahi luken eraiki Euskaltzaindiak, ber denboran egiten dituela ikerketak euskaltzain oso eta laguntzaileekin. Horri buruz behar ditu langile kartsu eta azkarrak. Zure merezimenduak ikusirik pentsatu dute euskaltzainek euskararen zaintzeko eta bultzatzeko gai zinela.

Eta mintzaldi hunen bururatzeko, orroituz biak Baigorriarak girela eta egun erabiltzen dudan *zu* hori ez dugula sekulan gure artean erabiltzen, erranen dauiat: Adixkide maitea, haugi gutarterat; Euskaltzaindiaren izenean egiten dauiat ongi etorri on bat. Hi bezalako langile baten beharra badiagu. Orai artio hintzan, apez, euskaldun eta euskaltzale, hemendik goiti izanen hiz apez, euskaldun, euskaltzale, eta euskaltzain.